

Esztétika

a posztmodern korban

Írta: Orvos Levente
Gölle, 2002. március
Kézirat gyanánt

posztmodern szóval fémjelzett korban az ember sok mindent lát: jót is, rosszat is. Igen van jó is. A jó megvalósulásának lehetősége ugyanis kétségkívül adott abban a korban, amely megszabadult minden kötöttségtől, minden gátlástól. Vagyis teljesen szabaddá vált a jóra és a rosszra egyaránt. Ez a kis esszé azért íródott, mert hiszünk abban, hogy a jó és rossz nem relatív fogalmak, még akkor sem, ha az ún. posztmodern filozófia ezt sulykolja is az emberek fejébe. Nem mindegy, hogy jót vagy rosszat cselekszünk, illetve, hogy jót vagy rosszat hozunk létre. A lehetőség tehát adott, ... a jóra is, csak élni tudjunk vele.

A következőkben éppen ezért vázlatosan olyan klasszikus igazságokra igyekszünk rámutatni, amelyeknek ismerete elengedhetetlenül szükséges a *jó (szép)* megtételéhez, legalábbis a művészet területén. Előrebocsátjuk és hangsúlyozzuk, hogy az alábbiak a teljesség igénye nélkül íródnak, így tehát csak és kizárólag gondolatébresztésre szolgálnak.

Általános érvényű igazságok megragadásához szükséges, hogy a filozófiához forduljunk segítségül, még a művészetekben is. De ha már filozófiáról beszélünk, nem mindegy, hogy melyiket választjuk. Filozófia ui. többféle létezik; ma már a filozófiánélküliségnek is van filozófiája – lásd posztmodern. Legyünk igényesek és válasszuk az igazit, amit a régiek egyszerűen csak így neveztek: *Philosophia perennis*, vagyis örök filozófia.

A transzcendentálék

A skolasztika bölcselei sokat foglalkoztak magával a léttel, ezen belül pedig a létezőkkel: vagyis az élőlényekkel, a tárgyakkal, valamint ezek tulajdonságaival is. Keresték a dolgoknak azon jellemvonásait, amelyek bennük közösek, tehát igazak minden létezőre kivétel nélkül, egyszóval egyetemesek. Ezek közül a legegységesebb tulajdonságokat, léthatározmányokat transzcendentáléknak nevezték.¹ *Aquinói Szent Tamás* (1226-1274), a skolasztika fejedelme a következő transzcendentálékat különböztette meg: *res, aliquid, unum, verum, bonum, pulchrum*; azaz minden: dolog, valami, egy, igaz, jó és szép (De veritate, q. 1 a. 1). Ezek közül leggyakrabban az utolsó négyet szokták megemlíteni.

Hogy mennyiben érdekel ez minket? Annyiban, hogy ebből tudhatjuk meg a teremtett létezőkről, ha még nem tudnánk, hogy azok mindegyike egy (egységes), igaz, jó és szép. Persze e megállapítás teljes egészé csak akkor válik, ha nem feledkezünk el magáról a létéről sem, amely minden létező létének és így egyben határozmányainak is oka és forrása. A létéről kell ebből kifolyólag legelőször megállapítanunk, hogy egy, igaz, jó és szép, méghozzá a legteljesebb értelemben. Minden más csak a létből való részesedésének mértéke szerint az. Tehát valami annál inkább egy, igaz stb. minél inkább részesedik a létből. De ennek az ellenkezője is igaz: valami minél kevésbé részesedik a létből, annál kevésbé egy, igaz stb. Vagy megfordíthatjuk, hogy világosabb legyen: valami minél inkább szétesett, igaztalan, rossz és csúnya, annál kevésbé részesül a létből.

A transzcendentálékról még annyit kell mindenképpen elmondani, hogy köztük csak logikai különbség áll fenn, nem pedig valóságos. A létet ugyanis nemcsak jelölik e határozmányok, hanem azonosak vele. Oda és vissza is. A lét azonos velük, de ők is azonosak a léttel. És mivel azonosak a léttel, egymással is megegyeznek; következésképp fölcserélhetők is. Ezért amikor azt mondjuk, hogy valami igaz, akkor implicite azt is állítjuk, hogy jó, szép és egységes; vagy amikor valamiről úgy tartjuk, hogy szép, akkor az egyúttal igaz, egységes és jó is. De ugyanígy egyértelműen állítható, hogy nem lehet szép, ami szétesett és nem lehet jó, ami hazug.

A szép

Fontos lenne minden egyes transzcendentáléről külön-külön értekezni a jobb megvilágítás miatt. Erre azonban ebben a röpké eszmefuttatásban nem vállalkozhattunk. Marad a szép önmagában, de azért bízunk benne, hogy így is hasznos lesz ez a néhány gondolat. Először is lássuk, mit tudunk eddig a szépről: a léttel azonos, de ugyanígy szinonim az egységessel (vagy egy-szerűvel), az igazzal és a jóval. Kizárja a szétesettet, a bomlottat, az igaztalan, az álságosat, a hamisat, a rosszat, egyszóval mindazt, ami a lét tagadása, azzal ellentétes. A szépség minden természetes létező sajátja a létből való részesedésének mértéke szerint.

---

¹ *transcendere* = átlépni, meghaladni; mert ezek a tulajdonságok túlmutatnak az egyes létezőkön, melyek egyediek, végesek és lehatároltak.

További meghatározások

A bölcslettörténetben már *Arisztotelész* foglalkozott esztétikával. A szép feltételeit „Poétika” c. művében így jelöli meg: kellő nagyság, rend, vagyis a formának megfelelő ábrázolás és a részek aránya (7)². Aquinói Szent Tamás a szépről a következőket írja: „A szépséghez három dolog kívántatik. Először is a teljesség, azaz a tökéletesség: ami ugyanis csonka, már csak azért is rút. Azután a helyes arányosság, azaz összhang. Végül a világosság.” (Summa Theol. I. q. 39, a. 8.)

A művészek közül többek közt *Vitruvius* szól a szépségről híres munkájában, bár ő kifejezetten az építészet kapcsán említi azt (De Architectura, Lib. I. 3. 2.). Gondolatait *A. Palladio* eleveníti föl a „Quattrolibri”-ben: „Három dolgot kell minden épületnél figyelembe venni [...], amelyek nélkül egyetlen épület sem érdemli meg a dicséretet: és ezek a hasznosság vagy kényelmesség, a tartósság és a szépség.”³ Nyilván mindhárom tulajdonság együvé tartozik, mégpedig az esztétikum fogalma alá. Így együtt alkotnak ugyanis egy olyan egységet, amely tetszést vált ki a szemlélőből. A szépségről szóló fejtegetést azonban nem felesleges megszívlelni: „A szépség a szép formából és az egésznek a részekkel, a részeknek egymással és ezeknek az egészszel való megítéléséből fakad oly módon, hogy az épületek egy teljes és befejezett testnek tűnjenek, amelyen az egyik tag megfelel a másiknak, és minden tag szükséges ahhoz, amit létrehozni akarunk.”⁴

Ezen meghatározások a szép fogalmi körét az eddig tárgyaltakon túl a következő stílusjegyekkel gazdagítják:

A szépség tartalmi mozzanatai:

- a) teljesség, tökéletesség;
- b) helyes arányosság, összhang, rend;
- c) kellő nagyság;

A szépség formai mozzanata:

- d) világosság.

A vitruviusi *hasznosság* vagy *kényelmesség* és a *tartósság* építészeti illetve szobrászati fogalmak, ezért teljességgel nem sorolhatjuk be őket az általános jellemvonások közé. Mindamelllett az alábbiakban röviden kitérünk rájuk.

a) A *teljesség* egészet jelent. Ellentéte a csonka, a torz. Előfordul, hogy a csonka vagy rút tetszik, de ebben az esetben az, ami gyönyörködtet nem a tökéletlenség maga, hanem a megfelelő ábrázolás. Itt, a teljesség összefüggésében jelenik meg a már tárgyalt egységesség is, hiszen az egész csak abban az esetben egész, ha egy egységes rendező elv fogja össze szerves egységgé. Azután egy bizonyos gazdagságot is magában foglal a teljesség és tökéletesség – természetesen a mértéket mindig megtartva –, mert a túlzott szegénység tartalmatlan, unalmas.

b) A *helyes arányosság* vagy *összhang* csak szempont szerint különbözik a teljességtől. Gyakorlatilag ugyanarról van szó. A görögök a „*szimmetria*” szóval jelölték, amely szó szerinti fordításban a dolgok közös mértékét jelentette. Ezenkívül helyes arányt, harmóniát, összhangot és ritmust, egyszóval rendet. A kifejezés a reneszánszban leszűkül, majd napjainkra elérte azt a jelentéstartalmát, amit szimmetria alatt értünk, vagyis főként a tengelyes

² vö. Kecskés Pál, *A Bölcsélet története*, Szent István Társulat, Budapest, 1981. (elektronikus kiadás – PPEK)

³ A. Palladio, *Négy könyv az építészetéről*, Budapest, 1982. 15. o. (ford. Hajnóczi G.)

⁴ Uo.

szimmetriát. Ez azonban már nem hordozza az eredeti teljes jelentést. A helyes arány pontos definiálása nem könnyű feladat. Ha a klasszikus görög-latin szimmetriafogalomból indulunk ki, akkor valószínű, hogy nincs egy kifejezett, abszolútizálható „helyes arány”, mint ahogy azt geometriai értelemben várnánk. Ez nem azt jelenti, hogy pl. az aranymetszés szabályát, vagy a tengelyes szimmetriát, tehát a klasszikus arányokat figyelmen kívül hagyhatjuk egy kompozíció létrehozásánál. Ezekre nagyon is szükség van. A „szimmetria” azonban több ezeknél, és főképp nem szűkíthető le egyik ún. „legszebb arányra” sem.

c) A *kellő nagyság* csak Arisztotelésznél fordul elő, mégis fontos szempont. Gondolati háttere a következő lehet: tapasztalati világunkban a fizikai törvények a dolgok méretétől függetlenül állandóak. Következésképpen az anyaghasználatnál figyelembe kell venni, hogy az egyes anyagok kisebb méretben, mennyiségben nem olyan szilárdak illetve másképp viselkednek, mint nagy méretben, illetve mennyiségben. Ebből számos gyakorlati következmény fakad, – többek közt, hogy nem lehet homokkőből asztali sakkfigurát faragni. A fizikai (pl. optikai) törvényekkel együtt az emberi világ mérettartománya is adva van, hiszen az ember ebben a fizikai világban él, annak részeként. A fizikai törvényeknek ezt a kényszerét és az ebből származó szükségszerűséget megszokásként éljük meg. Az esztétikai törvények is ezt a megszokást tükrözik, jelen esetben a *kellő nagyság* is, amely azt fejezi ki, hogy minden tárgynak van egy optimális mérettartománya, amelyben szebbnek, teljesebbnek látjuk, mintha annál kisebb vagy nagyobb volna.

Ide kívánczik a tartalmi elemek felsorolásának végére a *hasznosság* vagy *kényelmesség* követelménye is, bár amint mondtuk szorosán véve csak az építészettel kapcsolatban merülhetne föl. Mindazonáltal átvitt értelemben kiterjeszhető a művészet más területeire is. Elsősorban arra utalnak e fogalmak, hogy a művész sohase tévessze szem elől a helyes rangsort: tudniillik ne áldozza fel az embert a művészet oltárán, mert ebben az esetben nem beszélhetünk már művészetről. A művészet emberekhez szól, ezért emberszabásúnak kell lennie. Ahogy *Latinovits Zoltán* fogalmaz: „A művésznek az a dolga, hogy boldogságot szerezzen, a boldogságról beszéljen és örömhírt hozzon az embereknek.”⁵

A *tartósságot* az építészeti-szobrászati szövegekörnyezetből kiragadva már nem általánosítjuk, mert nem alkalmazható a természeti szépségre minden megszorítás nélkül: a virág szép, mégis hamar elhervad. Az építészetben azonban jelentős fogalom és az anyaghasználatra utal, kapcsolódva a „*kellő nagyság*”-nál már tárgyaltakhoz. Mennyire kiábrándító tud lenni pl. egy épület, mely formailag kifogástalan ugyan, de az anyaghasználata vagy szerkezeti részletképzése nem megfelelő. Az anyag megválasztása a kész mű irányába tett egyik legfőbb lépés, hasonlóan ahhoz, amikor Michelangelo meglátta a márványtömbben a Piéta alakját, – ahogy mondani szokták. Említeni kell még a tervezés tartósságát, valamint a téma tartósságát is. Így együtt teljesül e követelmény a maga egészében.

Az anyaghasználathoz tartozik még a természetes és mesterséges anyagok kérdése is. Nyilvánvaló, hogy a természetes anyagoknak nagyobb a művészi értékük. Képzelnék el pl. egy szobrot márványból utána pedig betonból.

d) A szépség formai mozzanata a *világosság* vagy érthetőség, mert általa jut kifejezésre a mű tartalma: elsősorban a téma és vele együtt a tartalmi elemek, melyeket fent tárgyaltunk. A mű akkor szép, ha érthető, világos, tiszta, akár csak a természeti szép. Ami zavart kelt, elbizonytalanít az nem szép teljes értelemben. Ha mégis szépnek találjuk – lásd egyes modern festmények – szebb lenne, ha világos lenne. A világosság természetesen viszonylagos fogalom, mert függ a szemlélő műveltségétől, lelkiállapotától stb.

⁵ Latinovits Zoltán, *Emlékszem a röplés boldogságára* (szerk: Szigethy Gábor), Budapest, 1985, 283. o.

Tárgyi szép – hétköznapi szép

Mindezekén túl beszélünk kell még a hétköznapi értelemben vett szépségről, amely különbözik a széptől úgy, amint eddig szó esett róla. Míg ez utóbbi objektív, tárgyi – mert „bele van írva” a természetbe –, addig a hétköznapi szép szubjektív, alanyi kategória, ahol az alanyi akkor is alanyi marad, ha a közvélemény teljesen magáévá is tenné azt. A hétköznapi értelemben vett szép is a tárgyi szépségre épül, arra irányul, abból források, azonban számtalan pszichológiai és szociológiai körülmény befolyásolja. Gondolhatunk itt a divatra, a szépségideálokra, a művészeti stílusokra és így tovább. A befolyásolás akkora lehet, hogy bizonyos korszakok vagy embercsoportok oly dolgokat és stílusokat tarthatnak szépnek, amelyek egyébként csak jóindulattal sorolhatók be a tárgyi szép értelmezési tartományába. Egy mű annál inkább időtálló, minél inkább megközelíti az objektív szépet. Márpedig minden művész célja, hogy maradandót alkosson.

Irodalom:

- Anzenbacher, Arno, *Bevezetés a filozófiába*, Bp., Herder, 1994.
Barrow, John D., *A művészi világegyetem*, Bp., Vince kiadó, 2000.
Bolberitz Pál, *Lét és kozmosz*, Bp., Ecclesia, 1985.
Hosszú L. – Bolberitz P., *Bölcselettörténet*, Bp., 1994.
Kecskés Pál, *A bölcselet története főbb vonásaiban*, Bp., Szent István Társulat, 1943 (reprint kiadás: Bp., Gede Testvérek, 2001).
Nyíri Tamás, *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Bp., Szent István Társulat, 1993.
Palladio, Andrea, *Négy könyv az építészetéről* (ford. Hajnóczi G.), Bp., 1982.
Schütz Antal, *A bölcselet elemei*, Bp., Szent István Társulat, 1944.
Sík Sándor, *Esztétika*, Bp., Szent István Társulat, 1946 (reprint kiadás: Szeged, Universum, 1990).

Folyóirat:

A *Magyar Tudomány* (az MTA folyóirata) szimmetriával foglalkozó 1999/3. száma, különös tekintettel Darvas György és Hajnóczi Gábor tanulmányára.